

VU Research Portal

[Book review of] Markus Tiwald. *Kommentar zur Logienquelle*

Zwiep, Arie W.

published in

Kerk en Theologie
2019

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

document license

Unspecified

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Zwiep, A. W. (2019). [Book review of] Markus Tiwald. *Kommentar zur Logienquelle*. *Kerk en Theologie*, 70(4), 378-379.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

(classemes, connotation, denotation, paralexemes, sèmes, lexemes, semantic formula, etc.) (296-298). Onnodig om te zeggen dat dit boek bijzonder relevant is voor bijbelvertalers, docenten Grieks en 'hoofdvlakkers' en promovendi Nicuwe Testament. Wie er meer over wil weten, kan terecht op de website van het project (<https://dicionariogriegoespanolnt.blogspot.com>). Aanbevolen!

Arie Zwiep

Markus Tiwald, *Kommentar zur Logienquelle*. Kohlhammer, Stuttgart 2019, 235 pp. € 39,00, ISBN 9783170333437

In het historisch onderzoek naar het ontstaan van de synoptische evangeliën heeft de twee-bronnenhypothese nog altijd de sterkste papieren: Marcus is het oudste evangelie en Matteüs en Lucas hebben er beiden, onafhankelijk van elkaar, uit geput. Bovendien hadden zij toegang tot nog een bron, de zgn. bron Q, zo genoemd naar het Duitse woord *Quelle*, dat 'bron' betekent. Deze bron, in het Duits ook wel aangeduid als *Logienquelle*, bestond volgens de huidige consensus hoofdzakelijk uit woorden van Jezus (gelijkenissen, apocalyptische woorden, profetische uitspraken, wijsheidswoorden), bevatte geen geboorteverhalen en ook geen lijdensgeschiedenis en had maar één wonderverhaal, namelijk de genezing van de slaaf van een centurio in Kafarnaüm (Q 7:1-9) (verwijzingen naar Q volgen doorgaans de versnummering van Lucas). Vragen die het huidige Q-onderzoek domineren, betreffen de precieze aard en omvang van het materiaal, of het een mondelinge of een schriftelijke bron was, wat de oorspronkelijke taal was, of er een samenhang in is te ontdekken, in welke kring deze bron tot stand is gekomen en of deze misschien in verschillende fasen is ontstaan. Hoewel er de afgelopen 150 jaar veel over Q geschreven is, zijn integrale (vers-voor-vers) commentaren op Q op de vingers van één hand te tellen (D. Zeller, H.T. Fledermann, R. Valantasis). Dit commentaar voorziet dus in een leemte en sluit aan op T.'s eerdere studie over Q, waarin hij de tekst, de context en de theologie van Q beschreef (*Die Logienquelle: Text, Kontext und Theologie*, Stuttgart 2016). T., verbonden aan de universiteit van Duisburg-Essen, betoogt dat Q in zijn uiteindelijke vorm tot stand kwam aan de vooravond van de joodse opstand, dus ergens in de vroege jaren '60 van de eerste eeuw, voor de verwoesting van stad en tempel. De in dit commentaar kort gehouden inleidingsvragen en de beschrijving van de stand van zaken van het Q-onderzoek worden gevolgd door een analyse van de opbouw en samenhang van Q. De aan dit commentaar ten grondslag liggende teksteditie is de *Critical Edition of Q* van J.M. Robinson, Paul Hoffmann en John Kloppenborg (Leuven 2000), die op een paar uitzonderingen na (12-16) consequent wordt gevolgd. T. betoogt (wat mij betreft overtuigend) dat Q niet zomaar een losse verzameling van uitspraken van Jezus was, maar een samenhangend document met een duidelijk retorisch plot. Volgens T. is Q opgebouwd uit zeven narratieve cycli (*Erzählkränzen*), die elk bestaan uit een aantal verteleenheden (*Erzähleinheiten*): in de eerste cyclus worden de twee toonaangevende hoofdpersonen geïntroduceerd, namelijk Johannes de Doper en Jezus van Nazaret (44-78), gevolgd door een cyclus over de verkondigers van de Mensenzoon en de tegenstanders (nl. demonen en 'dit (geperverteerde) geslacht') (78-126). Dan volgen een cyclus over de consequenties van het aannemen van het evangelie voor de gemeente (nl. de oproep tot standvastig vertrouwen temidden van verdrukking en tegenstand, 126-142) en een cyclus over de consequenties voor de tegenstanders die het evangelie verwerpen (nl. het naderende oordeel, 142-154). Ten slotte volgen er aanwijzingen voor Jezus' volgelingen om tegen de verdrukking in de eindstreep te kunnen halen (*Anweisungen für den Endspurt*, 154-164) en wordt de finale, het naderende einde, in het vooruitzicht gesteld als dag des oordeels die *furioso* voor de tegenstanders en *fantastico* voor de volgelingen van Jezus zal zijn (164-175). In het commentaargedeelte van dit boek worden deze cycli en de onderlig-

gende verteleenheden besproken, van commentaar voorzien en in de joods-apocalyptische en vroegchristelijke context geplaatst. Het commentaar is voorzien van een vijftal excursen, over het koninkrijk van God, de onttroning van de satan en de komst van de Mensenzoon (176-184), het schriftgebruik van Q (185-196), Gods voorkeur voor de armen en het gewelddadige lot van de profeten (196-200), het apocalyptische framework van Q (200-206) en de gelijkenissen (*Gleichnisse und Bildworte*) in Q (206-210). Het commentaar gaat niet in op de alternatieven die er zijn om de overeenkomsten van Matteüs en Lucas die niet in Marcus voorkomen te verklaren (Mark Goodaere en anderen) en het zal ●-sceptici dan ook niet overtuigen. Maar T. verdienste is dat hij een (m.i. overtuigend) pleidooi voert voor de coherentie van Q als zelfstandig document en duidelijk maakt dat de kritiek, dat het om niet meer dan een willekeurig samenraapsel van losse teksten zou gaan, geen hout snijdt. Hier geldt dus wel in het bijzonder dat 'the proof of the pudding is in the eating'. T. geeft ons weer wat meer zicht op een nog redelijk ondoorzichtige periode in de ontstaansgeschiedenis van het vroege christendom, een interessant inkijkje in een vroegchristelijke groepering die gekenmerkt werd door een behoorlijk hooggespannen verwachting van het nadere einde (*Naherwartung*) en de spoedige komst van de apocalyptische Mensenzoon. En dit alles in een periode waarin de breuk tussen jodendom en christendom zich nog niet definitief had voltrokken. Q is volgens T. sterk Israël-georiënteerd: diaspora-joden en niet-joodse sympathisanten komen naar het joodse land toe (Q 11:31; 13:28-29); van een beweging vanuit Jeruzalem naar de rest van de wereld is (nog?) geen sprake. T. duidt de soms felle polemiek met de tegenstanders (Q 10:13-15) steevast als een intern-joodse aangelegenheid en benadrukt bovendien dat Israël en de joden niet definitief zijn afgeschreven. Q vervulde dan ook niet alleen een brugfunctie naar het vroege christendom (de evangeliën van Matteüs en Lucas), maar ook naar het vroege (apocalyptische) jodendom van de Tweede Tempel. Al met al biedt dit commentaar een goede en leesbare inleiding op Q die aan het denken zet en de discussie over de historische Jezus stimuleert. Van harte aanbevolen dus. Het goede nieuws voor wie het Duits niet voldoende beheerst: er is een Engelse vertaling in de maak die nog dit jaar op de markt moet komen (*The Sayings Source: A Commentary on Q*, Stuttgart 2019).

Arie Zwiep

Armin Baum en Rob van Houwelingen (red.), *Theologie van het Nieuwe Testament in twintig thema's*, KokBockencentrum, Utrecht 2019, 416 pp., € 39,50, ISBN 9789023955931

Een Bijbelse Theologie schrijven is geen eenvoudige opgave. Het genre staat om verschillende redenen onder druk en het is dan ook zeer te waarderen dat de redacteurs en schrijvers van deze *Theologie van het Nieuwe Testament* het aangedurfd hebben om het avontuur aan te gaan. En dan ook nog eens in het Nederlands! Het boek is het resultaat van een internationaal samenwerkingsproject van Nederlandse en Duitse evangelicale nieuwtestamentici onder leiding van Armin Baum en Rob van Houwelingen. Een Duitstalige paralleluitgave verschijnt onder de titel *Themenbuch neutestamentlicher Theologie*. Er hebben 18 auteurs aan meegewerkt, onder wie - dat mag in ons door mannen gedomineerde vakgebied ook wel eens gezegd worden - drie vrouwelijke nieuwtestamentici (Mihamm Kim-Rauchholz, Hanna Stettler-Richter, Myriam Klinker-De Klerck). Vanzelfsprekend moesten er bij een project als dit keuzes gemaakt worden. Onder het hele project ligt de overtuiging dat de Bijbel het 'Woord van God is, die zichzelf openbaart in de geschiedenis'. Methodisch is daarbij de keuze gevallen op een heilshistorische benadering in de lijn van onder anderen Herman Ridderbos en George Eldon Ladd. Bovendien ligt onder alle bijdragen de overtuiging dat *alle* brieven die op naam van Paulus staan authentiek zijn; idem dito voor alle andere brieven uit het Nieuwe Testament (23n3). Inhoudelijk is gekozen voor een themati-